Op weg MET PSALMEN op weg
(1) *'By the rivers of Babylon'* - KLAGEN

Lezing

Aan de rivieren van Babel,
daar zaten wij treurend
en dachten aan Sion.
Aan de wilgen op de oever
hingen wij onze lieren.

Daar durfden onze bewakers
te vragen om een lied,
daar vroegen onze beulen:
'Zing voor ons
een vrolijk lied uit Sion.'
Hoe zouden wij zingen
een lied van de HEER
op vreemde grond?

Als ik jou vergeet, Jeruzalem,
laat dan mijn hand de snaren vergeten.
Laat mijn tong aan mijn gehemelte kleven
als ik niet meer denk aan jou,
als ik Jeruzalem niet stel
boven alles wat mij verheugt.

Gedenk, HEER,
de dag van Jeruzalems val,
toen het volk van Edom zei:
'Neer met die stad, neer,
maak haar met de grond gelijk.'

Vrouwe Babel, weldra ga je ten onder.
Gelukkig wie jou je misdaad vergeldt
en doet wat jij ons hebt aangedaan.
Gelukkig wie jouw kinderen grijpt
en op de rotsen verbrijzelt.

Psalm 137 (NBV21)

Overweging

Psalmen zijn stugge, mateloze, weerbarstige én Opstandige teksten. Dat is zeker het geval met de psalm die we daarnet hoorden.
Bij het begin van deze cyclus vertel ik eerst, in het algemeen, iets over het Bijbelboek Psalmen. In het Boek der Psalmen, een bundel van 150 liederen, komen alle grote thema's uit de Schrift aan bod: schepping, uittocht, woestijn, ballingschap, profetie en koningschap. Vanuit verhalende teksten uit de Bijbel zou je het idee kunnen krijgen dat een 'geschiedenis' wordt verteld …iets dat in het verleden is gebeurd. Psalmen daarentegen nemen je, in een poëtische taal, mee in de emotie en beleving van die geschiedenis waardoor het nog meer iets van 'nu' kan worden. Ook nu is God scheppend aanwezig, uittocht is van alle tijden, ...

Psalmen zijn ontstaan in uiteenlopende tijden en contexten en kenden vaak een zeer lange ontstaansgeschiedenis. Geleidelijk aan werd alles geredigeerd en gebundeld. De periode net voor, tijdens en kort na de ballingschap (6e-5e eeuw voor de tijdrekening) is beslissend. In omstandigheden tussen diepe wanhoop en hoop ging het volk van Israël, een druppel in de oceaan der volkeren, zijn eigen geschiedenis herinterpreteren en ontstond het tegenverhaal dat een andere wereld mogelijk is.

In de Joodse Bijbel, ook TeNach genoemd, werd dat Grote Verhaal, de overtuiging dat een andere wereld mogelijk is, neergeschreven in de Tora, de eerste vijf Bijbelboeken. De andere boeken zijn concentrisch opgebouwd rond die Tora. In de kring errond bevinden zich de Profetische boeken. En in een derde buitenste kring de zogenaamde 'Geschriften'. De psalmen maken deel uit van die Geschriften. Het zijn zeer diverse, soms persoonlijke commentaren op Tora en Profeten. Nogal wat psalmen zijn geschreven vanuit een 'ik'-standpunt of lijken persoonlijke emoties op te roepen. Dat betekent niet dat we ze uitsluitend kunnen benaderen als bron van individuele spiritualiteit en vroomheid.

De concentrische opbouw van de TeNach maakt namelijk duidelijk dat je de Geschriften, waaronder de psalmen, niet los kun zien van het Grote Verhaal. Hét kernverhaal om dat te verbeelden is het verhaal over de Uittocht uit het land van angst en slavernij, een verhaal ook over hoop op een goed en wijd land... Het gaat over een heel andere manier om samen te leven. Dit 'anders gaan leven' houdt in: recht doen aan mensen en aan de hele schepping. Niet alleen de mens, maar ook de aarde en de dieren hebben bijvoorbeeld recht op de rust van de sabbat.

Het geloof dat dit haalbaar en doenbaar is ("Je kunt het volbrengen" Deut. 30,11-14) ontstond in de marges en op de puinhopen van de geschiedenis. Het vormt een uniek geluid, een compleet andere stem dan te horen in de omringende culturen, gedomineerd door de grote wereldmachten.
Heeft het ooit bestaan 'een samenleving van vrede, gelijkheid en gerechtigheid'? Het is ooit bedacht, gehoopt, en dus op zijn minst uitgeprobeerd. Even soms, na bittere wanhoop en veel strijd, gaat het in vervulling, hier en daar, in mensen, in kleine en grote projecten. De psalmen bezingen deze zoektocht (en de binnenkant ervan) in poëtische vorm.

In de psalm die we vandaag hoorden is sprake van die bittere wanhoop. De tekst is ontstaan tijdens de Babylonische ballingschap. Jeruzalem en de tempel zijn verwoest en de brede elite van het volk is gedeporteerd naar Babel. Naast heimwee en verlangen zit er ook een onnoembaar grote woede in het lied. Woede tegen de onderdrukkende wereldmacht Babylon en ook tegen het collaborerende buurvolk Edom. De psalm eindigt met een zeer bittere vervloeking.
De laatste twee verzen blijken voor meerderen moeilijk te verteren. Er is veel over nagedacht of je dergelijke tekstfragmenten achterwege moet laten. Daar is iets voor te zeggen. In het Getijdenboek bijvoorbeeld worden die laatste verzen weggelaten. Toch is het orthodoxe standpunt van de Kerk dat de hele Schrift 'geïnspireerd' is. Dus wij zijn hier in De Lier dus behoorlijk orthodox door de héle psalm te lezen.

Bij nader toezien is de Schrift ontzettend veelkleurig. Je kan die vergelijken met een polyfoon muziekstuk dat een eenheid vormt waarbij de afzonderlijke stemmen hun eigenheid behouden. Om dit te ervaren bij het bijbellezen moet je de fragmenten lezen vanuit het geheel.
Benoît Standaert merkt bijvoorbeeld op dat je psalmen eigenlijk doorgaand moet lezen, bij voorkeur in groepjes van minimum drie psalmen. Als je dat doet valt op dat psalm 137 omringd wordt door twee lofpsalmen. Die volgorde duidt op een verband tussen klagen, vloeken en loven.

Het is verder verbazingwekkend dat in psalm 137 de onverbloemde beschrijving van wraakgevoelens de eindredactie heeft gehaald. Maar het is niet de enige stem. Op andere plaatsen in de Schrift is wèl sprake van iets als vergeving en verzoening. In Jeremia bijvoorbeeld lezen we over Babel: "*Bid voor de stad waarheen ik jullie weggevoerd heb en zet je in voor haar bloei, want de bloei van de stad is ook jullie bloei.*" (Jer. 29,7). De Bijbel vormt onmiskenbaar een eenheid, maar is geen eenheidsworst.

En wij mogen er onze stem aan toevoegen. Ook al zeggen we: "hier hebben we het moeilijk mee!" Ik hoorde onlangs een gesprek van twee religieuzen. Zij bidden al tientallen jaren de psalmen in het getijdengebed. Ze gaven, met veel pijn, toe dat ze het steeds moeilijker hadden met bepaalde teksten … vooral in het licht van de actuele gebeurtenissen in Israël en de Palestijnse gebieden. Nu beeldspraak rond Jeruzalem, land en volk zo verschrikkelijk misbruikt wordt. Ook dit worstelen met de tekst is misschien Heilige Schrift? Kritisch lezen, vanuit de vraag 'hoe kan deze tekst misbruikt en verkeerd begrepen worden?' noemde Paul Ricoeur de 'hermeneutiek van het wantrouwen'. Gelovig Bijbellezen sluit dit 'wantrouwen' helemaal niet uit, integendeel.

Een mens leeft echter niet van wantrouwen alleen. Je kunt de Bijbel ook lezen vanuit een hermeneutiek van het vertrouwen, of zelfs vanuit een 'hermeneutiek van de honger', een honger naar een wereld van vrede en gerechtigheid. Misschien zijn er situaties waarin die onverteerbare stukken tekst net wél bevrijdend kunnen zijn?

De exegeet Eveline Van Staalduine bracht psalm 137 in verband met het thema traumaverwerking bij slachtoffers van zwaar fysiek of psychologisch geweld.
Enkele citaten uit een artikel:
"*Als wij direct zouden komen aanzetten met het vergeven van vijanden, dan nemen we de traumatische ervaring niet serieus. Dan zetten we de slachtoffers neer als slecht, want niet vergevend, en de daders worden slachtoffers. (…) Klaagpsalmen en wraakpsalmen schenken ons een taal om onze pijn en frustratie te uiten, de zekerheid dat God ook ons lichamelijk en sterfelijk leven serieus neemt, de toestemming om te rouwen en te protesteren, solidariteit met anderen die lijden en de mogelijkheid om het verlangen naar wraak af te leggen*."

Ik zou, met reden, kunnen stellen dat ik niet het recht heb om deze liederen te zingen. Maar ik hoef die liederen helemaal niet vanuit 'mezelf' zingen. Ik haal mij het gelaat van mensen voor de geest: mensen dichtbij, … maar ook al die anonieme vernederde, miskende, verschopte mensen. En met hen mag ik, mogen wij, zingen: 'By the waters of Babylon …' én tegelijkertijd 'Dank de Levende God, want eindeloos is zijn goedheid'. Want lofzang is geen luxe (en hiermee leg ik al een verband met de overweging van volgende week).

Tommy Vandendriessche
De Lier, Brugge, 26 januari 2025

Inspiratiebronnen – citaten

- Willem Barnard (2005) 'Lofzang is geen luxe – gepeins bij psalmen', pag. 114-116
- Jean Bastiaens (2009) over 'Bijbel op maat?- zin en onzin van knip- en plakwerk' in: 'Een onmetelijke schatkamer – leven en bidden met de Bijbel' – KBS, pag. 109 e.v.
- Huub Oosterhuis (2012) '150 psalmen vrij' – Ten Have
- Evelien Van Staelduine (co-auteur van het boek *'Ongemakkelijke teksten van het Oude Testament*', hoogleraar Vrije Universiteit Amsterdam) in: https://www.tijdschriftinspirare.nl/post/traumaverwerking-door-rouwklacht
- Benoît Standaard (2014) -Leven met de psalmen deel II- Lannoo, pag. 281 e.v.
- Gerard Swüste (2015) 'Altijd hetzelfde lied- 150 psalmen bewerkt en toegelicht' – Skandalon
- Ton Veerkamp (2014) Deze wereld anders – politieke geschiedenis van het Grote Verhaal – Skandalon/Nieuwe Liefde Leerhuis, pag. 220-226